

Vestingstad IJsselstein

ADVIESGROEP BB+W

HISTORISCHE KRING IJSSELSTEIN

Dit plan 'Vestingstad IJsselstein' is tot stand gekomen in samenwerking met Stichting Historische Kring IJsselstein (HKIJ).

De HKIJ beijvert zich o.a. voor het behoud van de zichtbare en immateriële cultuurhistorische identiteit van IJsselstein en omgeving. Het plan is een doorontwikkeling van eerdere initiatieven van de HKIJ die in het recente verleden tot beeldbepalende resultaten hebben geleid daar waar het de oorspronkelijke vestingwerken betreft.

Meer info over het werk van de HKIJ: www.hkij.nl.

MUSEUM IJSSELSTEIN

Museum IJsselstein (MIJ) vertelt het verhaal van verleden, heden en toekomst van IJsselstein en de wereld. Hoe duidelijker het verhaal van 'Vestingstad IJsselstein' in de binnenstad zichtbaar is hoe beter onze veelzijdige IJsselsteinse geschiedenis voor de eigentijdse mens tot leven komt.

YSELVAERT

Yselvaert vaart al vele jaren door de prachtige stadsgracht van IJsselstein. 'Vestingstad IJsselstein' laat de middeleeuwse gracht, de verhalen in en over Kasteel IJsselstein en onze rijke geschiedenis nog meer tot de verbeelding spreken.

STADSMARKETING

De historische binnenstad is voor Stadsmarketing IJsselstein een van de belangrijkste kernwaarden. Realisatie van 'Vestingstad IJsselstein' zal een positieve impuls geven om IJsselstein in stad, regio en in het land nog prominenter op de kaart te zetten. Dat is goed voor de economie, de bewoners en het culturele leven van de stad.

'UIT in IJsselstein' zet zich in om bezoekers en toeristen uit het hele land de leukste en mooiste plekjes van onze stad te laten ervaren. 'Vestingstad IJsselstein' zal veel bezoekers tot de verbeelding doen spreken. Laten we met elkaar trots zijn op onze vestingstad. Er zijn maar weinig steden die zich vestingstad mogen noemen.

ONDERNEMERSVERENIGING BIJ

Als ondernemers in de binnenstad hechten wij aan de historische uitstraling van onze stad. Daarom zouden wij het aanmoedigen om 'Vestingstad IJsselstein' ook concreet met elkaar te gaan realiseren. Vestingstad IJsselstein gaat, voor de lange termijn, ook zeker een positieve impuls geven aan een gezond ondernemersklimaat in onze historische binnenstad.

Vestingstad IJsselstein

Inspiratiedocument met als doel:

aanwijzing
Gemeentelijk Monument Vestingstad IJsselstein

en

realisatie
van een aaneengesloten reeks markeringen,
reconstructies en visualiseringen
die herinneren aan de middeleeuwse vestingwerken
van Vestingstad IJsselstein.

adviesgroep BB+W
i.s.m.
Historische Kring IJsselstein

januari 2021

door Wim van Sijl

INHOUD

- 7 inleiding / gemeentelijk monument / financiering
- 8 voorgeschiedenis
- 10 Plan Vestingstad IJsselstein
- 12 voorbeeld rondgang
- 13 voorbeeld stadsmuur in bestrating en plantsoen
- 14 voorbeeld inrichting IJsselpoort
- 15 voorbeeld inrichting Bastion Zwijg Utrecht
- 16 voorbeeld informatieborden
- 17 reconstructie van stadsmuur en rondgang bij Molenstraat
- 18 reconstructie van stadsmuur en rondgang bij Walkade
- 19 conclusie en stappenplan
- 19 literatuurlijst

erfgoedkunstwerk

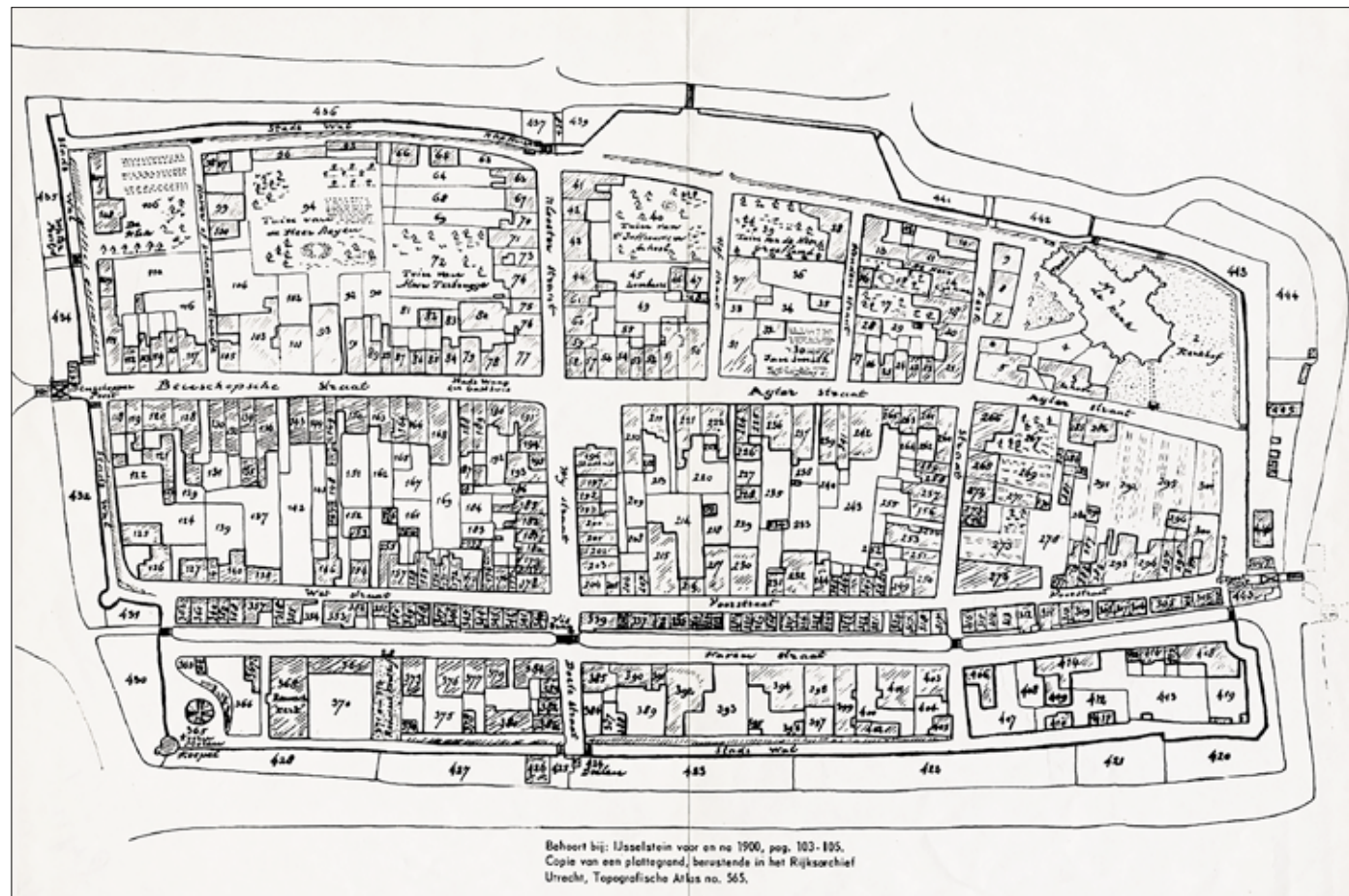
© Wim van Sijl, 2021

isbn 978-90-75447-18-7

digitaal bestand: http://www.wimvansijl.eu/VESTING_IJSELSTEIN/VESTINGSTAD.html

dank: C. Alsbach, Grafimarie

druk: Libertas

Behoort bij: IJsselstein voor en na 1900, pag. 103-105.
 Copie van een plattegrond, berustende in het Rijksarchief
 Utrecht, Topografische Atlas no. 565.

plattegrond van IJsselstein anno 1832 met alle vestingwerken nog intact

reconstructie van stadsmuur en toren aan de Walkade naar aanleiding van beschermingsproces 1986-'92

Inleiding

De middeleeuwse vesting van IJsselstein vormt het belangrijkste erfgoed van de stad IJsselstein en heeft grotendeels de autonomie én de identiteit van stad en bewoners bepaald.

De vesting is door de eeuwen heen weliswaar aangetast, maar is als geheel nog intact. De gracht is gaaf en omzoomt de binnenstad en wordt doorsneden door een haven. Restanten van de slotgracht herinneren aan kasteel en hof. De vestingmuur is te zien bij Vestingplantsoen en Molenplantsoen. Voorts schuilt de stadsmuur onder voorgevels maar is ook aanwezig onder maaiveld, onder plaveisel en onder groenstroken. De wallen en mogelijke weergangen zijn merendeels geslecht. De wal aan de Walkade is nog aanwezig. Aan het Kronenburgplantsoen is de wal te herkennen in de hoogteverschillen. De historische Benschopperpoort en de IJsselpoort werden veranderd in barrières. De historische bruggen over gracht en haven zijn intact. Tussen 1950-'60 kreeg de vesting aan de zuid- en noordkant toegangspoorten en bruggen naar nieuwe woonwijken. Bastion Zwijg Utrecht, bijna vergeten, is weer in beeld gekomen.

Noemenswaardig:

- ◆ IJsselstein was tussen 1556-1799 één van de vijf vrijsteden in Nederland
- ◆ Binnenstad IJsselstein heeft sinds 1966 de status Beschermd Stadsgezicht
- ◆ in 2016 werd IJsselstein in de Top City Voting verkozen tot 'Meest geliefde vestingstad van Nederland'.

Gemeentelijk Monument Vestingstad IJsselstein

De IJsselsteinse vestingwerken verdienen het als Gemeentelijk Monument Vestingstad IJsselstein te worden aangewezen en als historische herinnering te worden gevisualiseerd.

Meerdere elementen van de vesting zijn als Rijksmonument reeds beschermd. Het rijk heeft in 1993 de Aanwijzing Rijksmonument Complex Vesting IJsselstein afgewezen. Sinds de jaren '90 is het wel mogelijk het complex van vestingwerken als Gemeentelijk Monument aan te wijzen. Tot op heden is hier geen opvolging aan gegeven.

BB+W doet in dit inspiratiedocument een verkennend onderzoek naar Aanwijzing Gemeentelijk Monument Vestingstad IJsselstein en ondersteunt dit onderzoek met conceptuele voorstellen en voorbeelden in een integraal Plan Vestingstad IJsselstein.

**VESTINGSTAD IJSELSTEIN
 verdient een nieuw elan
 en een krachtige uitstraling!**

Financiering

Voor uitvoering van het integrale Plan Vestingstad IJsselstein zijn diverse erfgoed subsidies beschikbaar:

- ◆ Roest Crolius Fonds, IJsselstein
- ◆ diverse landelijke fondsen w.o. Prins Bernard Fonds
- ◆ provincie Utrecht, Erfgoedparels
- ◆ Rijksdienst Cultureel Erfgoed, SIM
- ◆ Europese Unie, Interreg

Voorgeschiedenis

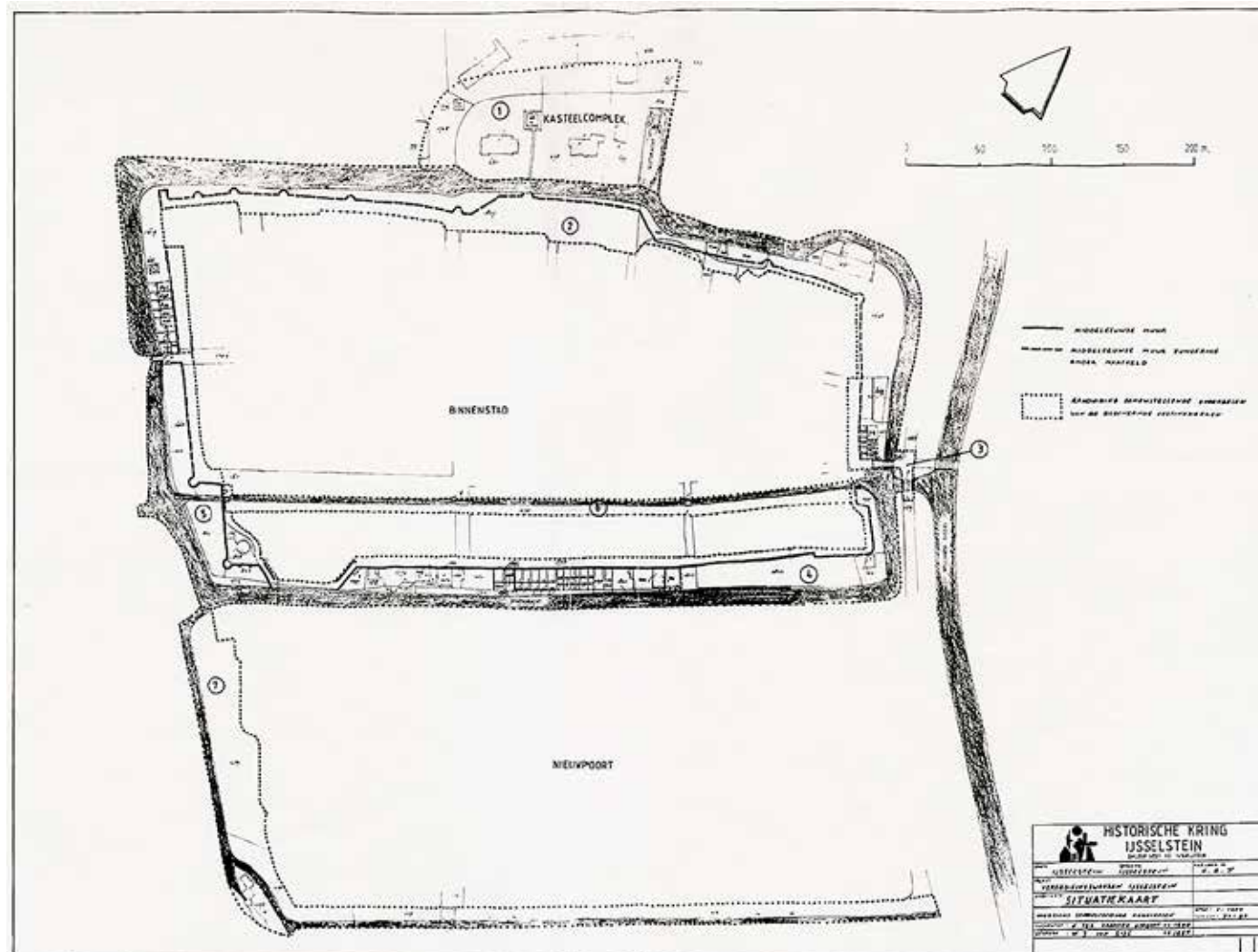
In de periode 1986-1992 werkten de Historische Kring IJsselstein (HKIJ), beeldend kunstenaar Wim van Sijl en de juridische afdeling Rijksdienst Monumentenzorg (RDMZ) samen aan de Complex Omschrijving Vesting IJsselstein ter ondersteuning van het verzoek tot Aanwijzing Rijksmonument Complex Vesting IJsselstein en de bedreigde stadsmuur aan de Walkade.

Het verzoek werd 10 januari 1991 officieel bij de RDMZ ingediend (bijlage 1 in digitaal bestand).

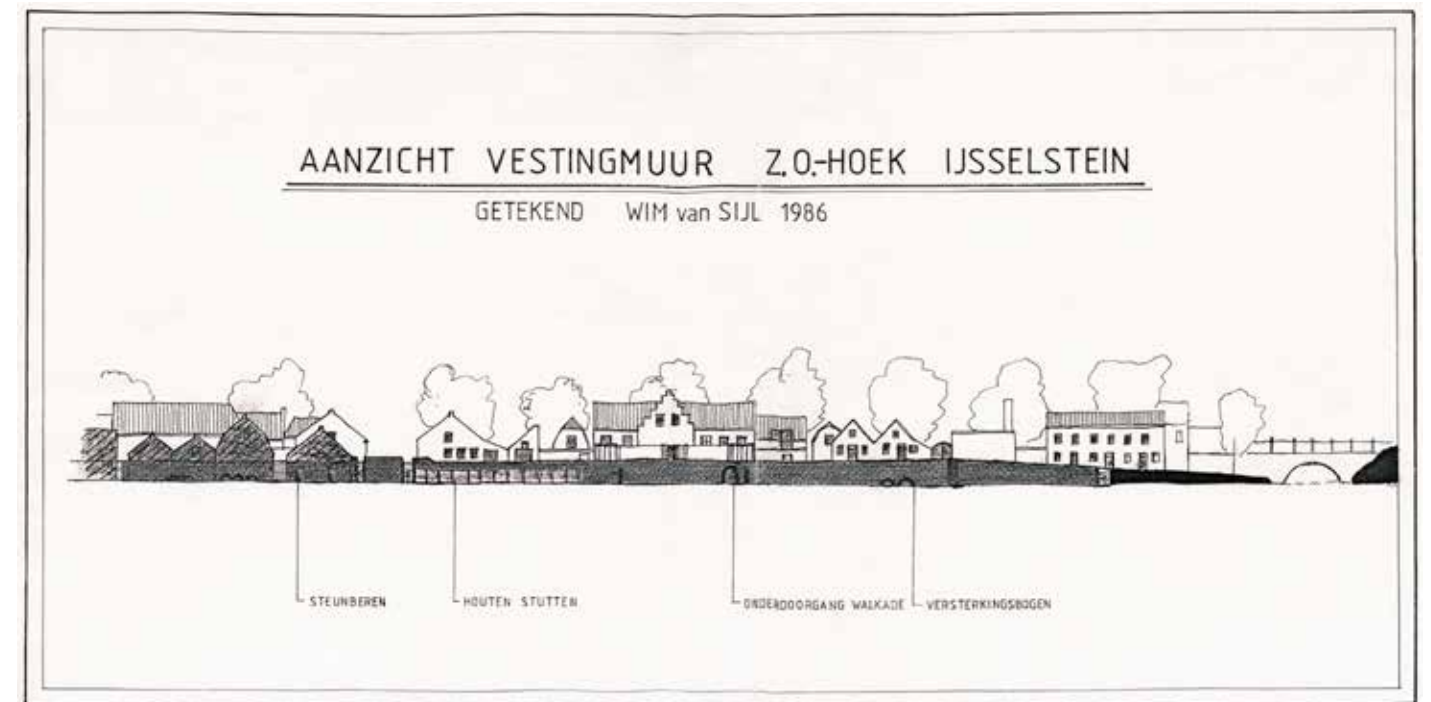
Op 7 januari 1993 volgde een gesprek met twee rijksambtenaren van RDMZ in de Bovenwaag van de HKIJ. De ambtenaren waren onder

de indruk van de Middeleeuwse Vesting IJsselstein, maar de Minister diende toendertijd een selectie te maken van alle 'gave' te beschermen vestingsteden in Nederland, zoals Heusden, Elburg en Naarden. Vesting IJsselstein was op nationale schaal niet gaaf genoeg. Het verzoek tot Aanwijzing Rijksmonument Complex Vesting IJsselstein werd in dit gesprek afgewezen. De aanvraag leidde echter wel tot bescherming van de stadsmuur aan de Walkade met de restauratie van de muur en de aanleg van het Vestingplantsoen in 1997 tot gevolg (bijlage 2 in digitaal bestand).

In 2000 ontwierp Wim van Sijl, naar aanleiding van het beschermingsproces van de stadsmuur, het kunstwerk **IK MUUR**.

tekening ten behoeve van het beschermingsproces van de stadsmuur aan de Walkade 1986-1992

tekening ten behoeve van het beschermingsproces van de stadsmuur aan de Walkade 1986-1992

Krantenartikelen, persoonlijke notities en andere dossiergegevens werden als erfgoedkunstwerk verwerkt in een documentatiemap.

In 2005 publiceerde de HKIJ het boek *IJsselstein de Vesting* door M.J. de Bruin als vervolg op de wetenschappelijke studie over het ontstaan van de stad door A.M. Fafanie uit 1989.

Voor de presentatie van het boek werd in samenwerking met het Stadsmuseum een expositie georganiseerd. Hierbij gaven meerdere kunstenaars reflecties op Vesting IJsselstein.

In het jubileumjaar 2010 vierde de stad IJsselstein haar 700 jaar bestaan. Het logo IJsselstein 700 Jaar Stad werd gebaseerd op het kunstwerk IK MUUR. De ontstaansgeschiedenis van het logo werd in de ramen van het historische stadhuis getoond en in het naslagwerk Stadsdocument 2010 verwoord en verbeeld.

In 2016 publiceerde de HKIJ het boek...als Mantels om de Stad door P.W.A. Broeders. Dit standaardwerk is een onderzoek naar de geschiedenis van de IJsselsteinse vesting-

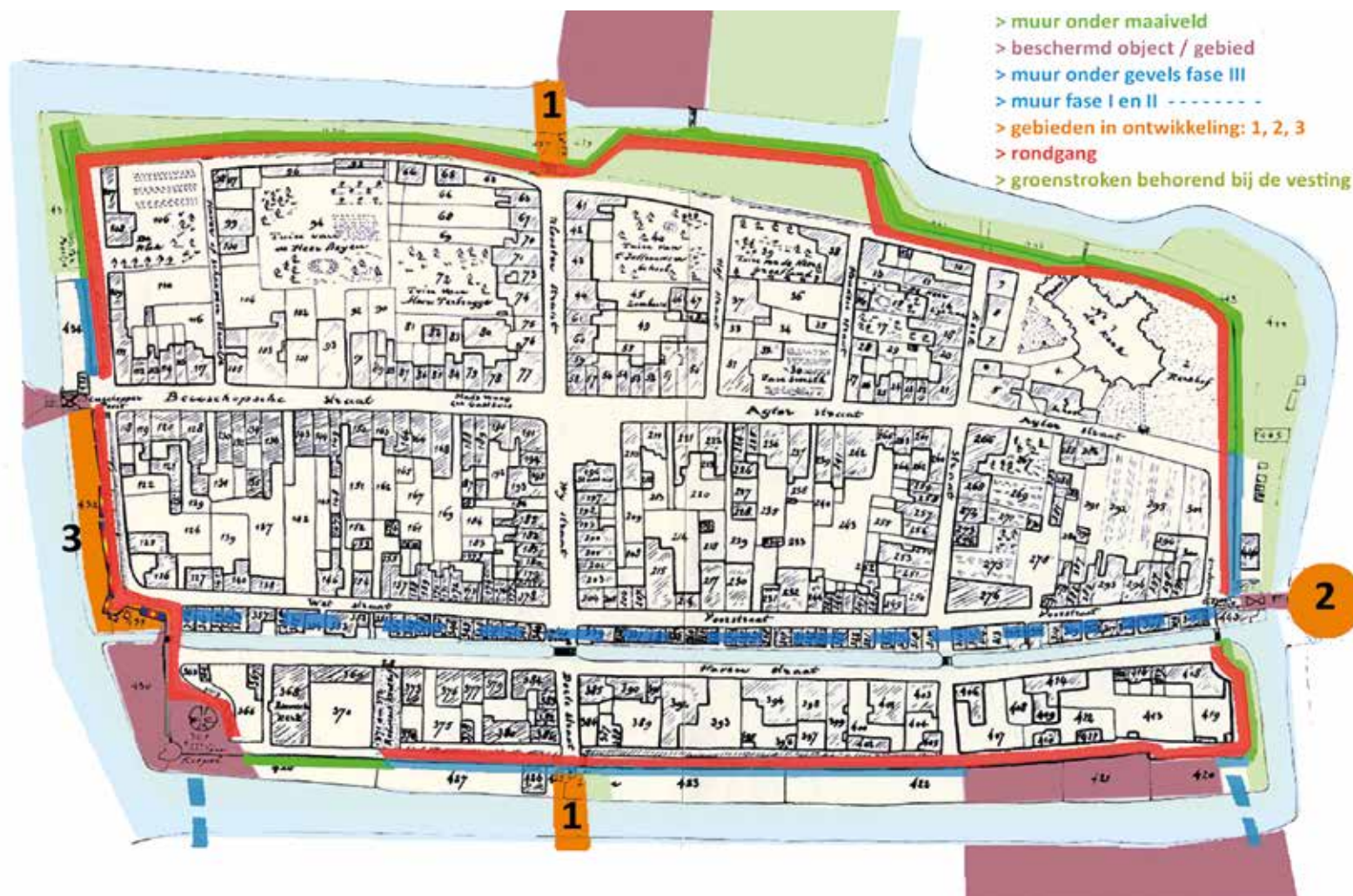
werken in de periode 1814-1940. Het boek geeft ook een bijzondere historische kijk in bestuurlijke besluiten en daaruit voortvloeiende verhalen en is een rijke aanvulling op de geschiedschrijving van stad en vesting!

In de periode 1993-2018 werkten HKIJ en adviesgroep BB+W aan herinrichting en realisatie van Kloosterplantsoen en Kasteelpark met in 2014 de oplevering van het Kloosterplantsoen en in 2018 de opening van het Kasteelpark.

In 2018 werkten Bart Rietveld en Wim van Sijl aan de markering van Bastion Zwijg Utrecht.

In 2020 publiceerde de HKIJ het artikel Van stadsmuur met weergang tot herbestemming door T. Staats, J. Janssen, B. Rietveld, over de geschiedenis en de actualiteit van de vestingwerken aan de Molenstraat. In het zelfde jaar werkten HKIJ en adviesgroep BB+W, naar aanleiding van archeologisch onderzoek uit 2019 (bijlage 3 in digitaal bestand) en nieuwbouw ontwikkelingen bij de Molenstraat, aan een reconstructie van de stadsmuur en twee torens.

PLAN VESTINGSTAD IJSSELSTEIN op plattegrond uit 1832

Muur onder maaiveld

Door onderzoek en tijdens opgravingen zijn op meerdere plaatsen funderingen van de stadsmuur gevonden. Bij de Molenstraat en de Walkade (tegenover Museum IJsselstein) kunnen de muren worden gereconstrueerd zodat het aanzicht op deze karakteristieke plekken, nabij de historische poorten en bruggen, een nieuw elan krijgt dat recht doet aan Vestingstad IJsselstein.

voorstel:

1. ligging stadsmuur onderzoeken en zichtbaar maken in bestrating en groenstroken door middel van onderscheidend bestratingsmateriaal, bijvoorbeeld kinderkoppen of stalen platen

2. reconstructie stadsmuur en torens aan de Molenstraat en aan de Walkade tegenover Museum IJsselstein

Beschermd object / gebied

Benschopperpoort en IJsselpoort zijn in 1853 gesloopt en in 1855 als barrières met oude en nieuwe elementen herbouwd. De herkenning van de poorten kan versterkt worden.

voorstel:

1. de poorten versterken door middel van onderscheidend bestratingsmateriaal
2. de historische betekenis van de poorten en bastion versterken door middel van plaquettes in de bestrating met daarop relevante beeltenissen

Muur onder gevels

De stadsmuur aan de Walkade, Nicolaasstraat en Utrechtsestraat wordt gebruikt als fundatie van voorgevels van woningen en schuren. In één gevel (Walkade 55) is de stadsmuur als borstwering terug te vinden. In alle andere gevels is niets van de middeleeuwse muur te zien.

voorstel:

1. op de gevels die gebouwd zijn op de stadsmuur 'beeltenissen' ter markering aanbrengen

In ontwikkeling 1

Tussen 1950-'60 is de vesting i.v.m. de ontwikkeling van nieuwe woonwijken op twee plaatsen doorbroken. Ten zuiden werd Nieuwpoort en ten noorden werd Kasteelkwartier verbonden door nieuwe bruggen en straten over vestingmuur, glacis en gracht. Deze 'nieuwe toegangspoorten' geven thans weinig informatie over de vesting.

voorstel:

1. de twee nieuwe toegangspoorten visueel versterken door middel van onderscheidend bestratingsmateriaal, plaquettes en ruimtelijke toevoegingen

In ontwikkeling 2

Sinds 2018 zijn plannen ontwikkeld om Bastion Zwijg Utrecht in de bestrating te markeren. Tijdens de uitvoering van de fietsstraat van Eiteren en Panoven werd een eerder goed gekeurd plan niet verder ontwikkeld met tot gevolg een weinig herkenbare cirkel als vage aanduiding van het bastion.

voorstel:

1. de bestrating aanpassen met een buitenste ring van kinderkoppen en eventueel een plaquette in het centrum van de bestrating

In ontwikkeling 3

In december 2019 zijn bij archeologisch onderzoek aan de Molenstraat funderingen van stadsmuur en twee torens gevonden. Onderzoek naar een mogelijke weergang heeft niet plaatsgevonden. Sinds 2020 wordt door de gemeente, Artica, HKIJ en BB+W gewerkt aan het zichtbaar maken van deze stadsmuur en torens. Het dient aanbeveling om de stadsmuur en torens aan de Molenstraat een gelijke vormgeving en materialisatie te geven als de muur en de toren aan de Walkade die in 1997 werden gerestaureerd en gereconstrueerd.

voorstel:

1. onderzoek naar een mogelijke weergang onder de huidige bestrating van de Molenstraat
2. het gebied tussen muur en gracht (glacis) afgraven zodat de vestingmuur en torens vanaf het Overtoom beter in zicht komen
3. muur en torens tot borstwering-hoogte t.o.v. straatniveau op metselen in gelijke vormgeving en materialisatie zoals aan de Walkade
4. de rondgang in de bestrating markeren

Rondgang

In het verleden was op de wal en weergang een rondgang mogelijk. De borstwering van de stadsmuur was vanaf de rondgang ongeveer 1,5 meter hoog. Geparkeerde auto's in de straten van de rondgang verstoren tegenwoordig het elan van de historische Vestingstad IJsselstein.

voorstel:

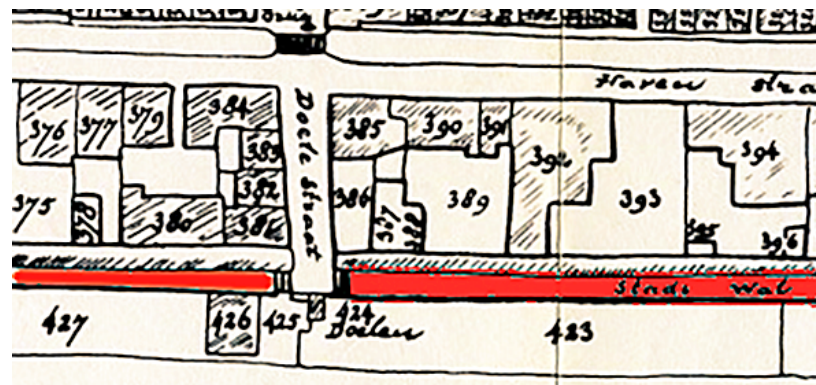
1. de rondgang, die voorheen langs de stadsmuur liep, markeren door middel van een strook onderscheidend bestratingsmateriaal waardoor een eenduidige markering van Vestingstad IJsselstein ontstaat
2. parkeerplaatsen aan Walkade, Nicolaasstraat en Kronenburgplantsoen opheffen

Voorbeeld rondgang

Op de plattegrond uit 1832 zijn de looppaden (rondgang) op de wal langs de stadsmuur goed te traceren. Meerdere opgangen (trappen?) zijn ingetekend.

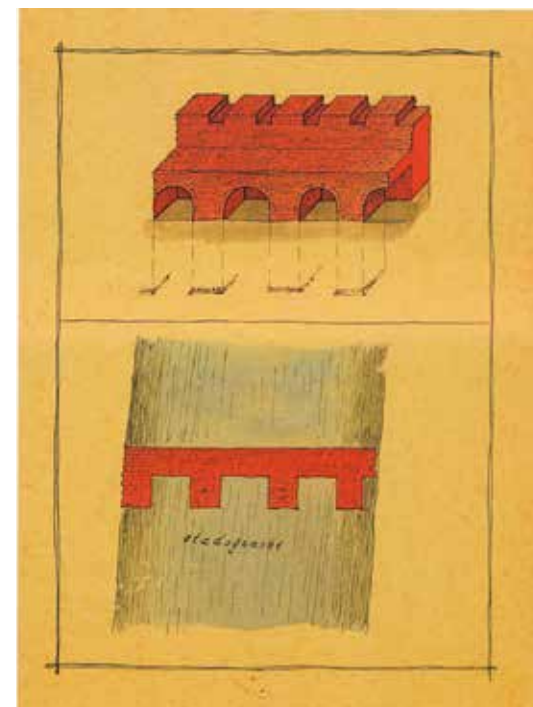
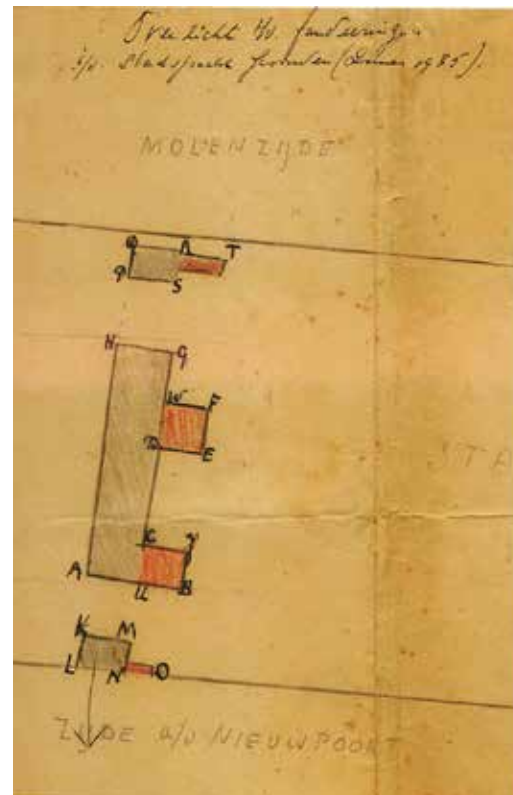
De herinnering aan de rondgang kan in IJsselstein geheel worden teruggebracht. Daarmee wordt de verbinding tussen stadsmuur en stadsgracht versterkt. Mogelijk had de stadsmuur ook een weergang. Burgemeester Abbink Spaink heeft in 1935, bij opgravingen bij de molen, fundaties van een weergang opgetekend.

De rondgang kan worden gematerialiseerd door middel van een strook kinderkoppen. Deze strook loopt dan langs de bestaande en zichtbare muur (Walkade en Molen), langs de gevels van de woningen die op de muur zijn gebouwd (Walkade, Nicolaasstraat en Utrechtsestraat) en langs de markeringen van de stadsmuur onder maaiveld (Kronenburgplantsoen, RK. basiliek en H. kerk).

voormalig looppad op de 'Stads wal' langs de stadsmuur met trappen naar de 'Doele straat' anno 1832

reconstructietekening door burgemeester Abbink Spaink van de funderingen van stadsmuur en weergang in de gracht bij de Molen anno 1935

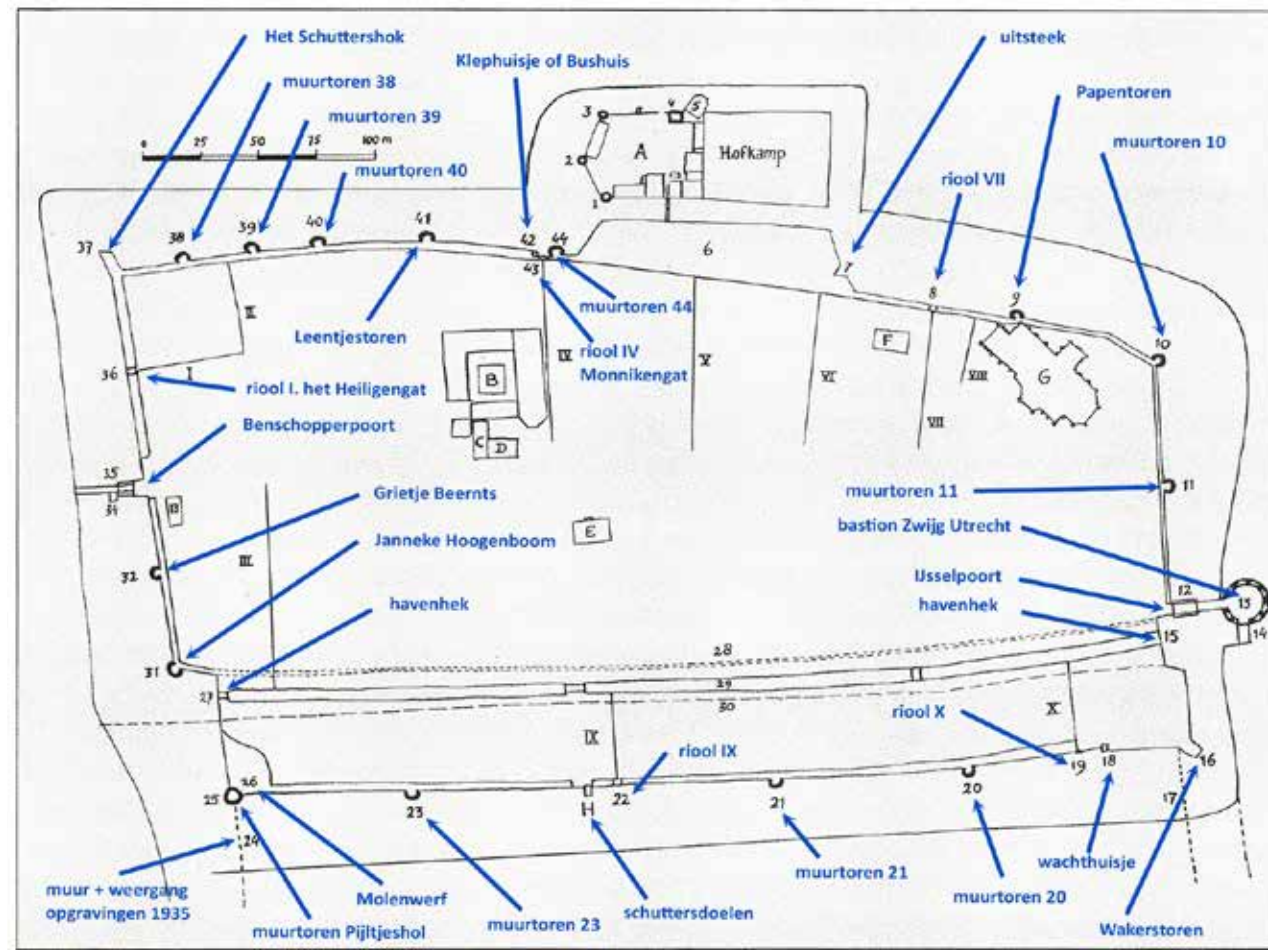
Voorbeeld stadsmuur in bestrating en plantsoen

Onder de bestrating en groenstroken van het Kronenburgplantsoen liggen funderingen van de stadsmuur. Herinneringen aan de stadsmuur kunnen bijvoorbeeld in stalen platen of stalen kloostermoppen zichtbaar gemaakt worden.

Rond de Dom van Utrecht zijn stalen herinneringsplaten in de bestrating te vinden die de grenzen van het voormalige Romeinse fort markeren.

de rondgang langs de stadsmuur kan worden gemarkeerd middels een strook onderscheidend bestratingmateriaal waardoor een eenduidige markering van Vestingstad IJsselstein ontstaat

verdedigings-werken en belangrijke gebouwen naar de toestand van ±1570

plan uit 2010 voor herbestrating van IJsselpoort inclusief een plaquette met beeltenis van het logo IJsselstein 700 jaar Stad

de bestrating aanpassen met een buitenste ring van kinderkoppen en eventueel een plaquette in het centrum van de bestrating

plaquette IK MUUR DEEL 2

Voorbeeld Bastion Zwijg Utrecht

Sinds 2018 zijn plannen ontwikkeld om Bastion Zwijg Utrecht in de bestrating te markeren. Tijdens de uitvoering van de fietsstraat werd een eerder goed gekeurd plan niet verder ontwikkeld met tot gevolg een weinig herkenbare cirkel ter herinnering aan het bastion.

Voorbeeld informatieborden

In Dokkum zijn moderne stalen informatieborden over de historie van de stad geplaatst. Deze borden kunnen als inspiratie dienen voor het nieuwe elan en uitstraling van Vestingstad IJsselstein

reconstructie van stadsmuur en rondgang en aanlegsteiger Yselvaert aan de Molenstraat, tekening R. Verweij 2020

reconstructie van stadsmuur en rondgang aan de Walkade bij Museum IJsselstein
fotobewerking W. van Sijl 2020

Conclusie en stappenplan

Dit inspiratiedocument dient ter overtuiging dat een gerevitaliseerde vestingstad toekomstige generaties zal inspireren en verrijken.

Voor realisatie van Plan Vestingstad IJsselstein zullen gemeenteraad en college van de gemeente IJsselstein een werkgroep dienen aan te stellen bestaande uit diverse belanghebbende partijen waaronder RCE, provincie, ODRU, HKIJ en BB+W, tot doel hebbende:

1. uitwerken van het integrale plan op basis van archeologisch onderzoek, materialisatie en technische uitvoerbaarheid
2. aanwijzing gemeentelijk monument Vestingstad IJsselstein
3. onderzoek naar financiering en subsidieaanvragen.

Zichtbaar erfgoed is onmisbaar voor kwaliteit van leven, werken en wonen.

**Stad IJsselstein
wezen van 700 jaar oud
uit stamouders van ver voor de telling
uw vesting een verhaal
machtig de stenen voorbij
vissen in gracht en maag
kogels uit tijdperken**

**ja ik mag u wel
want u bent er eentje
van adel tot boer**

wij zijn uw Vestingstad IJsselstein

Wim van Sijl, uit IK MUUR

Literatuurlijst

- Abbink Spaink, J.J. 1962. *IJsselstein, verleden en heden*; Gemeentebestuur IJsselstein.
- Boon, J.G.M. 1969. *IJsselstein voor en na 1900*; Historische Vereniging Woerden en Omgeving.
- Giesen-Geurts. B. e.a. 1989. *Monumenten-Inventarisatie IJsselstein*; Stichting Publicaties Oud-Utrecht
- Fafianie, A.M. 1989. *IJsselsteinse stadsmuur, beproefd weerbaar*; Stichting Historische Kring IJsselstein nr. 50/51.
- HKIJ / Sijl, W.J. van, 1986. *Verzoekschrift tot doel hebbende een vergeten vestingwerk-monument toe te voegen aan de reeds geregistreerde vestingwerk-monumenten*; Stichting Historische Kring IJsselstein.
- HKIJ / Sijl, W.J. van, 1991. *Verzoek om aanwijzing ingevolge Monumentenwet 1988 van de verdedigingswerken IJsselstein*; Stichting Historische Kring IJsselstein.
- Bruin, M.J. de, 2005. *IJsselstein de Vesting*; Stichting Historische Kring IJsselstein.
- diverse auteurs, 2011. *Stadsdocument 2010*; Gemeente IJsselstein.
- Adviesgroep BB+W, 2013. *Integraal plan Kasteelcomplex IJsselstein*.
- Broeders, P.W.A. 2016. *Als mantels om de stad*; Stichting Historische Kring IJsselstein.
- Engeldorp Gastelaars H.J.N. van, 2020. *Torens gezocht, Veldonderzoek aan de Molenstraat*; Gemeente IJsselstein.
- Staats T. / Janssen J. / Rietveld B. 2020. *Van stadsmuur met weergang tot herbestemming*; Stichting Historische Kring IJsselstein nr. 168

BB+W is een samenspel van individuele krachten dat streeft naar behoud en identificering van cultuurhistorisch erfgoed in het algemeen en dat van IJsselstein in het bijzonder.

BB+W geeft gevraagd- en ongevraagd advies en doet interventies.

Bart Rietveld *voorzitter Historische Kring IJsselstein (boekdrukker)*

Bert Murk *onbezoldigd directeur Museum IJsselstein (accountant)*

Wim van Sijl *voorzitter Stichting Boogbrug Vianen (beeldend kunstenaar)*

BB+W heeft bijdragen geleverd aan:

1986 - 1996 actie tegen woningbouw Walkade / bescherming stadsmuur / realisatie Vestingplantsoen

1992 - heden ontwikkeling en totstandkoming Kasteelpark

1995 behoud Zendergebouw en Portiersloge Radio Nederland Wereldomroep (NOZEMA)

1999 - heden Integrale Visie Binnenstad / herinrichting Schuttersgracht / ontwikkelingen Binnenstad

2000 - 2015 totstandkoming nieuw Kloosterplantsoen

2004 nota Bouwhoogte

2005 zienswijze Regionaal Structuurplan

2008 visie op IJsselstein Stadsarchief

2016 reactie op Stadsvisie 'Hallo toekomst', een college-doorkijk naar 2030

2017 'IJsselstein IJzersterk' een manifest voor een krachtige en autonome vestingstad

2018 verzoek tot Aanwijzing Natuurgebied Klaphek bij gemeenten IJsselstein en Lopik

2018 Ontwerp 2^e Partiële Herziening Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie: 'De Kroon'

2020 proces tot bescherming Kromme IJsselgebied / zienswijze Omgevingswet Provincie Utrecht

2020 proces tot reconstructie vestingwerken Molenstraat

2021 *Aanvraag Gemeentelijk Monument Vestingstad IJsselstein inclusief integraal plan*